

Інститут держави і права імені В. М. Коретського НАН України
РАДА МОЛОДИХ УЧЕНИХ
МІЖНАРОДНА АСОЦІАЦІЯ ІСТОРИКІВ ПРАВА

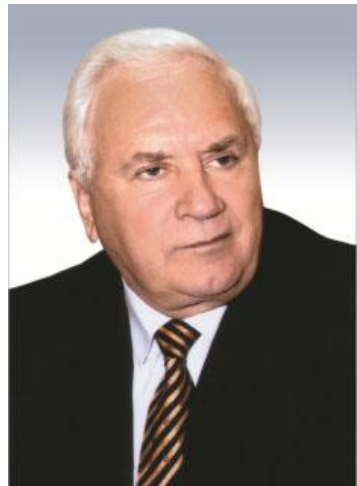
Організація юридичної
науки та освіти в Україні й світі:
*історичний досвід, сучасний стан
та майбутні перспективи*

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Матеріали XI Міжнародної науково-практичної
конференції (Київ, 22 грудня 2020 року)

до 85-ліття
від дня народження

та 55-ліття
від початку наукової діяльності
академіка НАН України
Ю. С. Шемшученка

Київ•2021

УДК 34
О 64

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України*

- О 64** **Організація юридичної науки та освіти в Україні й світі: історичний досвід, сучасний стан та майбутні перспективи.** Зб. наук. праць. Матеріали XI міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 22 грудня 2020 року). До 85-ліття від дня народження та 55-ліття від початку наукової діяльності академіка НАН України Ю. С. Шемшученка / Ред. колегія: *Н. М. Пархоменко* (співголова), *І. Б. Усенко* (співголова), *О. О. Малишев* (відповідальний секретар), *А. М. Гурова*, *А. Ю. Іванова*, *Є. В. Ромінський*, *П. С. Демченко*. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2021. 224 с.

ISBN 978-966-02-9739-5

У збірнику наукових праць представлені доповіді і повідомлення, подані на XI Міжнародну науково-практичну конференцію «Організація юридичної науки та освіти в Україні й світі: історичний досвід, сучасний стан та майбутні перспективи». До 85-ліття від дня народження та 55-ліття від початку наукової діяльності академіка НАН України Ю. С. Шемшученка (Київ, 22 грудня 2020 року).

ISBN 978-966-02-9739-5

УДК 34

© Інститут держави і права імені
В. М. Корецького НАН України, 2021

Н. Р. Кобецька
(Івано-Франківськ)

РОЛЬ НАУКОВИХ ІДЕЙ Ю. С. ШЕМШУЧЕНКА У СТАНОВЛЕННІ ІНСТИТУТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Відсутність у радянській правовій науці до 80-х років ХХ ст. теоретичних досліджень екологічних прав громадян була зумовлена рядом причин. По-перше, ці права не були сформульовані ні в Конституції СРСР, ні в іншому законодавстві, ні в міжнародно-правових документах з прав людини, що прямо вплинуло на інтерес до них. По-друге, детальний аналіз змісту цих прав, зокрема, права на безпечне навколишнє природне середовище, неминуче привів би до визнання недосконалості механізмів його забезпечення з боку держави, що в той час було неприпустимим. По-третє, все-таки в середині ХХ століття проблеми охорони природи і змін у відношенні «людина-природа» не стояли так гостро і об'єктивно не вимагали закріплення подібних прав, насамперед права на безпечне довкілля. Окремі згадування права на безпечне навколишнє природне середовище в роботах юристів-екологів в більшості випадків були пов'язані з констатацією підтримки діяльності соціалістичної держави у сфері охорони природи та у зв'язку з наявним обов'язком громадян по охороні природних багатств.

Інститут екологічних прав громадян України, основою якого є право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, набув нормативного закріплення в 1991 році після прийняття Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Водночас законодавче, а пізніше і конституційне визнання права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, ґрунтувалося на результатах наукових досліджень провідних науковців у галузі екологічного права. Особливу роль в цьому відіграли наукові дослідження Ю. С. Шемшученка (зокрема, монографія «Правовые проблемы экологии» (1989 р.), наукова стаття «Человек и его право на безопасную (здоровую) окружающую среду» (1993 р.)), в рамках яких фактично вперше були обґрунтовані базові теоретичні положення права на сприятливе (безпечне, здорове) навколишнє середовище.

Аналізуючи названі та інші наукові публікації Ю. С. Шемшученка, слід відзначити такі обґрунтовані ним постулати:

1. Право на безпечне (сприятливе) навколишнє природне середовище є фундаментальним, основоположним правом людини, обумовленим її правом на життя. Ю. С. Шемшученко

підкреслює, що оскільки в біологічному плані людина невіддільна від природи ні матеріально, ні духовно, і її життя обумовлено порівняно вузькими рамками фізичних і хімічних умов, то якщо ці умови не дотримуються, підриваються природні передумови для здорового життя та соціального самовираження особи [1, с. 12]. В одній зі своїх публікацій періоду кінця 80-х ХХ ст. Ю. С. Шемшученко, вказуючи про те, що ні в Конституції СРСР, ні в Конституціях союзних республік, ні в інших актах право на безпечне навколишнє середовище прямо не зафіксоване, разом з тим зазначав, що «всі громадяни апріорі користуються таким правом» [2, с. 207].

2. Право людини на безпечне (сприятливе) навколишнє природне середовище відображається в положеннях міжнародно-правових документів: опосередковано (через закріплення права на життя, права на належний життєвий рівень та покращення умов життя) в Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права; безпосередньо – в міжнародних документах, пов'язаних з охороною навколишнього середовища (в першу чергу, Стокгольмській декларації з навколишнього середовища 1972 р. та підсумковій Декларації конференції з навколишнього середовища і розвитку, Ріо-де-Жанейро, 1992 р.). В своїх публікаціях вчений докладно аналізує положення відповідних Декларацій [1, с. 12-14; 3, с. 122].

3. «Право людини на сприятливе навколишнє середовище знаходиться в безпосередньому зв'язку з концепцією забезпечення екологічної безпеки як складової частини ідеї всезагальної системи міжнародної безпеки. Екологічна безпека – це необхідна умова гарантування права людини на сприятливе навколишнє середовище» [1, с. 14]. В подальшому теоретико-правова концепція права екологічної безпеки, розроблена В. І. Андрейцевим, розвинула та поклала в основу принцип гарантування та забезпечення права людини на безпечне довкілля.

4. Основними юридичними критеріями безпечності чи небезпечності (несприятливості) навколишнього природного середовища є встановлені екологічні нормативи. Ю. С. Шемшученко говорить про «право на безпечне (здорове) навколишнє природне середовище» і вважає, що поняття «безпечне», «здорове» і «сприятливе» за змістом еквівалентні. До того ж відповідно до Стокгольмської Декларації безпечне (здорове, сприятливе) навколишнє середовище – це середовище, якість якого дозволяє людині вести гідне і квітуче життя [3, с. 123]. Окремі юридичні вимоги до якості довкілля зафіксовані в екологічних стандартах і нормативах. На думку Ю. С. Шемшученка, названі правові нормативи і є тими еталонами, які дозволяють робити

висновки про якість довкілля. Відповідність характеристик навколишнього природного середовища встановленим правовим нормативам свідчить про сприятливу, а невідповідність – про несприятливу його якість [3, с. 23; 4, с. 17].

5. Закріплення права на безпечне (сприятливе) навколишнє природне середовище в національному законодавстві держави, в тому числі і на рівні Конституції, визначає необхідність встановлення гарантій його реалізації. «Найявний погляд на охорону навколишнього середовища як на соціальний намір, а не правовий обов'язок держави не орієнтує останню на застосування термінових заходів щодо покращення екологічних умов життя людей... Конституційне закріплення права громадян на безпечне (здорове) навколишнє середовище може стимулювати екологічну діяльність держави і її органів. Адже таке право не тільки встановлює вид і обсяг можливої поведінки самого володільця даного права, але й передбачає можливість вимагати відповідної поведінки від інших фізичних і юридичних осіб, а також вдаватися в необхідних випадках до допомоги держави в забезпеченні відповідного права» [3, с. 124].

Ці бази для теоретико-правового аналізу права на безпечне довкілля тези, обґрунтовані видатним науковцем в кінці 80-х – початку 90-х років минулого століття, є незмінними та беззаперечними і сьогодні.

Перелік використаних джерел

1. Шемшученко Ю. С. Правовые проблемы экологии / отв. ред. В. Л. Мунтян. Киев: Наукова думка, 1989. 231 с.
2. Шемшученко Ю. С. Экология и гласность: правовые аспекты. *Курсом перестройки под знаменем Великого Октября*: Материалы респ. науч.-теорет. конф., посвящ. 70-летию Великой Окт. соц. революции и 70-летию установления Сов. власти на Украине (27–28 ноября 1987 г., Киев) / сост. В. В. Сухарев. Киев: Политиздат Украины, 1988. С. 206–208.
3. Шемшученко Ю. С. Человек и его право на безопасную (здоровую) окружающую среду. *Государство и право*. 1993. № 10. С. 120–125.
4. Правовая охрана окружающей среды в области промышленного производства / отв. ред. Ю. С. Шемшученко. Киев: Наукова думка, 1986. 224 с.